

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN BAKIŞ AÇISIYLA ÖNYARGI

Sevda YILMAZ*

Öz

Bu araştırmanın amacı ortaokul öğrencilerinin önyargı kavramına yönelik algılarının incelenmesidir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan fenomenoloji deseni kullanılmıştır. Araştırmaya bir devlet okulunun sekizinci sınıfında öğrenim gören 14 ortaokul öğrencisi katılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırmanın verileri yüz yüze görüşme yöntemi ile toplanmıştır. Verilerin analizinde içerik analizi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, ortaokul öğrencilerinin önyargı kavramını büyük oranda düşünce, yorum ve yargı biçiminde tanımladıkları ve önyargının insanlara yönelik gerçekleşen boyutuna odaklanıldığı görülmüştür. Katılımcıların büyük bölümü önyargının kişi kaynaklı sebepleri olduğunu belirtmişlerdir. Ortaokul öğrencilerinin önyargının kişisel ve sosyal sorunlara sebep olacağını düşündükleri belirlenmiştir. Öğrencilerin önyargının sonuçlarını daha ziyade bireysel ve kişilerarası ilişkiler düzeyinde açıkladıkları sonucuna varılmıştır. Ayrıca katılımcıların tamamına yakınının önyargının önlenabilir olduğunu düşündükleri sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fenomenoloji, Ortaokul öğrencileri, Önyargı.

Prejudice From The Perspective of Secondary School Students

Abstract

The aim of this research is to examine the perceptions of secondary school students towards the concept of prejudice. The phenomenology design, which is one of the qualitative research methods, was used in the study. 14 secondary school students attending in the eighth grade of a public school participated in the research. A semi-structured interview form was used as a data collection tool in the research. The data of the research were collected by face-to-face interview method. Content analysis was used in the analysis of the data. As a result of the research, it was seen that secondary school students mostly defined the concept of prejudice in the form of thoughts, comments and judgments and focused on the actual dimension of prejudice towards people. Most of the participants stated that prejudice has personal reasons. It was determined that secondary school students thought that prejudice would cause personal and social problems. It was concluded that the students mostly explained the results of prejudice at the level of individual and interpersonal relations. In addition, it was concluded that almost all of the participants thought that prejudice was preventable.

Keywords: Phenomenology, Secondary school students, Prejudice.

1. Giriş

Önyargı kişilerarası ilişkilerde ve toplumsal yaşam içinde sıkça karşılaşılan bir olgudur. Kavramı “bir kimse, bir şey, bir durum hakkında belirli bir araştırma yapmadan, fikir sahibi olmadan edinilen olumsuz kanı, peşin hüküm” (Yılmaz, 2019, s.653) olarak tanımlamak mümkündür. “Günlük hayatta önyargı; sıradan, herhangi bir bilgi veya tecrübeye dayanmayan, vaktinden önce ya da erken ifade edilmiş yargılar anlamında kullanılmaktadır” (Toper & Cengiz, 2019, s.1758). Önyargılarda zamanından önce ifade edilen, olgun olmayan, kanıtlanmamış, peşin karar alma durumu vardır (Bilgin, 1994). Dolayısıyla önyargıların kanıta dayanmayan, üzerinde derinlemesine düşünülmemiş, araştırmaya dayanmayan düşünceler ya da yargılar şeklinde karşımıza çıktığı söylenebilir.

*Dr.Öğr.Üyesi, Bayburt Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı, sevdayilmaz@bayburt.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-4489-2501>

Önyargılar sosyal hayatta ve toplumsal yapıda var olmakla birlikte alan yazında da sıkça tartışılan ve araştırılan bir konudur. Önyargıların nasıl ortaya çıktığı, kişisel ve toplumsal yaşama etkileri araştırmalara konu olmaktadır. Önyargıların nasıl oluştuğuna dair literatürde çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bu görüşlerden biri önyargıların çocukluk döneminde oluşmaya başladığını vurgulamaktadır. Allport'a (2016) göre hiçbir çocuk önyargılı doğmaz. Önyargılar her zaman sonradan edinilir. Çocuk, tutumları ve kalıplaşmış yargıları ailesinden ya da kültürel çevresinden alarak önyargıları benimser. Ebeveynlerin sözleri ve jestleri, beraberinde getirdiği inançlarla birlikte çocuğa aktarılır. Çocuk önyargıları ağırlıklı olarak, ihtiyaçlarını karşılarken edinir. Yine de öğrendiklerinin bağlamı, her zaman kişiliğinin içinde geliştiği sosyal yapıdır. Cüceloğlu (1991) ise önyargının kaynaklarına ilişkin çeşitli yaklaşımları ele alarak önyargının sebeplerini sıralamaktadır. Buna göre önyargılar çocuklukta öğrenilirler. Ayrıca önyargı kişiliğin bir parçası olarak da görülmektedir. Örneğin; önyargı geliştirmeye uygun otoriter kişilik tipleri vardır. Önyargılar grup üyeliğinin doğal sonucu olarak da ortaya çıkarlar; biz ve onlar görüşü önyargıya sebep olabilir. Ayrıca algılanan benzerlik miktarı önyargının kaynaklarından biridir. Yani insanlar kendilerine benzeyenleri çekici bulur ve hoşlanır ancak kendine benzemeyenlere yönelik tutumu olumsuzdur. Gürses (2005) ise önyargıların birey ve toplum ilişkilerine olan zararını vurgulayarak önyargıların psikolojik, tarihsel, ekonomik, durumsal ve başka sosyokültürel faktörlerden kaynaklanabildiğini ifade etmektedir.

Önyargıların elbette kişisel ya da toplumsal düzeyde bazı etkileri de bulunmaktadır. Bu etkiyi özellikle kalıpyargılar ile ilişkilendirilen önyargıların davranışa dönüşmesiyle sonlanan ayrımcılık şeklinde görmek mümkündür. Nitekim “*önyargılı insanlar genellikle önyargılarını kalıp yargılarla gerekçelendirirler. Kalıp yargılar belirli bir gruba ait bireylerin kişisel özellikleri hakkında aşırı genellenmiş inançlardır. İnsanların bilinçli ya da bilinçsiz olarak önyargılara ya da kalıp yargılara sahip olması sıklıkla ayrımcılığa yol açar*” (Greenberg vd., 2023, s.352). Yani önyargıların davranışa dönüştüğü durumlarda ayrımcılık söz konusu olur (Göregenli, 2012). Önyargıların bir sonucu olarak ortaya çıkan ayrımcılığa ya da dışlanmaya maruz kalan bireylerin aidiyet ve benlik saygılarının olumsuz anlamda etkilendiği ve daha fazla olumsuz ruh hali gösterdikleri görülmektedir (Gonsalkorale & Williams, 2007). Bu noktada belirtmek gerekir ki önyargılar yalnızca bireysel sorunlara değil aynı zamanda toplumsal sorunlara da sebep olabilirler. Nitekim “*önyargı ve ayrımcılık kişilerarası ve toplumsal çatışma ve barış dinamikleri açısından merkezi önemde olan fenomenlerdir*” (Paker, 2012, s.43). Bireyin davranışlarını, tutumlarını, duygu ve düşüncelerini olumsuz olarak etkileyen önyargılar, bireyin toplum içinde sağlıklı iletişim kurmasına bir engel teşkil eder ve bu durum da bireyi yaşamında, özellikle insan ilişkilerinde başarısızlığa uğratar (Solmaz vd., 2017). Hogg ve Vaughan (2014) önyargıların önüne geçilmediği takdirde bireysel bir deneyim olmaktan çıkarak toplumsal boyutta ciddi problemlere yol açabileceğini belirtmektedir. Önyargıların toplumda yaygın bir şekilde kabul görmesi, gruplar arasında kutuplaşma, nefret ve hatta düşmanlığın ortaya çıkmasına zemin oluşturur.

Önyargıların bireysel ve toplumsal düzlemde sorunlara sebep olduğu açıktır. Bu noktada önyargıların engellenmesi, azaltılması için neler yapılabileceği sorusu gündeme gelmektedir. Literatür incelendiğinde önyargıyı azaltmak için özellikle toplumsal düzeyde uygulanabilecek hipotezlerle karşılaşılmaktadır. Bunlardan biri toplumsal temas hipotezidir. “*Farklı toplumsal gruplardan bireylerin birbirleriyle temaslarının artırılması yoluyla önyargıların temelinde yatan hatalı genellemelerin farkın varılması, farklılıkların yanı sıra benzerliklerin keşfedilmesi, “öteki” grubun aslında sanıldığı kadar kötü ve homojen olmadığına görülmesi önyargıların azaltılmasının bir yolu olarak görülmektedir*” (Çuhadar Gürkaynak, 2012, s.257). Göregenli (2012) ise önyargı ve ayrımcılığın azaltılması için yasal sistemin toplumu oluşturan tüm grupların eşit oldukları bir sisteme dönüştürülmesi gerekliliğine işaret etmektedir. Ayrıca medyanın önemine işaret ederek medyadaki programlarda ayrımcı dil kullanılmamasının, medyada gruplar arası ilişkilerin daha arkadaşça, eşitlikçi ve kalıp yargıları yaygınlaştırmayacak şekilde ele alınmasının gerekliliğini vurgulamaktadır.

Önyargıyı azaltmanın ve engellenen önemli bir yolu da bireylerin önyargıların farkında olmaları ve önyargının bireye ve toplumsal yapıya verebileceği zarar konusunda duyarlılık kazanmalarıdır. Devine vd., (2012) önyargı alışkanlığını kırmaya yönelik motivasyonun iki kaynağı bulunduğunu öne sürmektedir. Birincisi, insanların önyargılarının farkında olmaları, ikincisi onları ortadan kaldırmak için önyargılarının sonuçları hakkında endişe duymalarıdır. Bu farkındalığı sağlayan araç ise eğitimidir. Eğitim yoluyla özellikle örgün eğitim kurumlarında öğrencilere önyargılara yönelik farkındalık ve duyarlılık kazandırılabilir. Önyargıların öğrenilebilir oluşu ve ailenin ya da sosyal çevrenin önyargı oluşumuna etkisi değerlendirildiğinde, önyargılara ilişkin farkındalığı artırmak ve önyargının kişiye ve sosyal yapıya verebileceği zararın önlenmesi için küçük yaşlarda bu konuda verilen eğitimin önemi ortaya çıkmaktadır. Günümüzde ilköğretim düzeyinde 4, 5, 6 ve 7. sınıf düzeyinde verilmekte olan sosyal bilgiler dersi öğrencilere önyargılar hakkında farkındalık kazandırabilecek içeriğe sahip derslerden biridir. Nitekim sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan ve öğrencilere kazandırılması amaçlanan becerilerden biri “kalıp yargı ve önyargıyı fark etme becerisi”dir (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018). Bu noktada öğretim kurumlarında sosyal bilgiler derslerini alan öğrencilerin önyargıya ilişkin algılarının tespit edilmesi öğrencilerin kavramı nasıl algıladıklarının belirlenmesi açısından önemli görülmektedir. Ortaokul öğrencilerinin önyargıya ilişkin bakış açılarının betimlenmesinin alanyazına katkı sağlayacağı, sosyal bilgiler dersi kapsamında öğrencilere önyargı ile ilgili verilecek eğitimin geliştirilmesine yönelik öneriler getireceği düşünülmektedir.

Literatür incelendiğinde önyargılar ile ilgili farklı açılardan yaklaşımları bulunan çalışmalara rastlanmaktadır. Yapılan araştırmalar incelendiğinde azınlık, etnik veya kültürel gruplara yönelik önyargıların (Coşgun, 2004; Devine vd., 2012; Zick vd., 2001), yabancı kültürlerle yönelik önyargıların (Gencer, 2009), cinsiyete (Kurt, 2007; Şimşek, 2010) ve engelliliğe yönelik önyargıların (Deal, 2007; Tufan, 2008) araştırıldığı görülmektedir. Ayrıca öğretmen adayları, üniversite öğrencileri ve öğretmenler ile önyargı üzerine yapılan araştırmalar da (Balci & Tuncel, 2017; Küçükşen, 2020; Yaman & Güngör, 2014) bulunmaktadır. Önyargılar ile ilgili yapılmış teorik çalışmalara da (Erdoğan & Vatandaş, 2020; Gürses, 2005; Suveren, 2022) rastlanmaktadır. Ancak ortaokul öğrencilerinin önyargı kavramına yönelik algıları ile ilgili yapılmış bir araştırmaya rastlanmamıştır. Çalışmanın literatüre bu açıdan da katkı sağlaması umulmaktadır.

Bu araştırmanın amacı ortaokul öğrencilerinin önyargı kavramına yönelik algılarının incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Ortaokul öğrencileri önyargı kavramını nasıl tanımlamaktadır?
2. Ortaokul öğrencilerinin önyargının sebepleri ile ilgili görüşleri nasıldır?
3. Ortaokul öğrencilerinin önyargının sonuçları ile ilgili görüşleri nasıldır?
4. Ortaokul öğrencilerinin önyargının önlenmesine ilişkin görüşleri nasıldır?

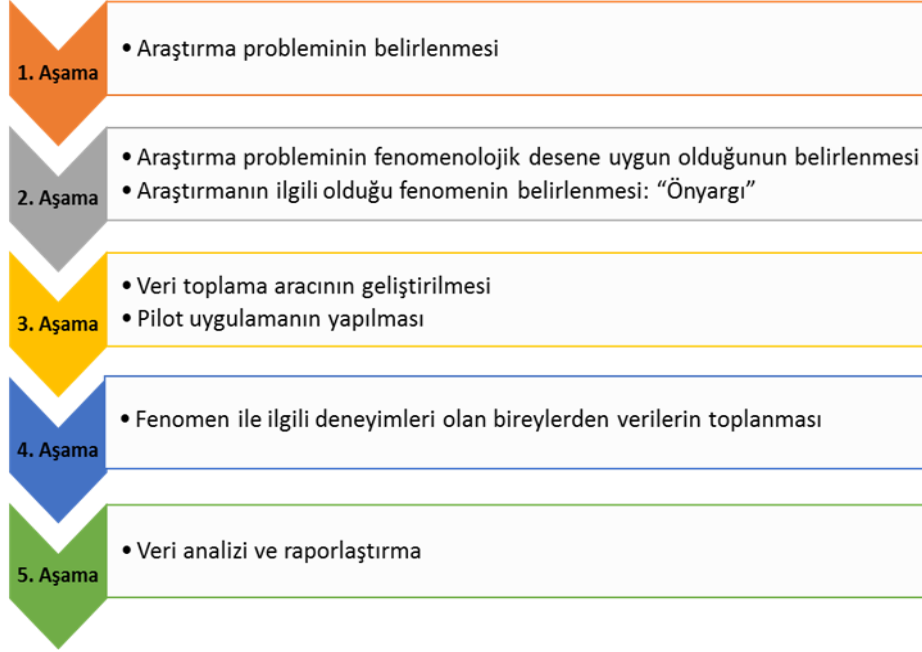
2. Yöntem

2.1. Araştırma Deseni

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan fenomenoloji deseni kullanılmıştır. Fenomenoloji deseni farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2013). Bu çalışmada açıklanmaya çalışılan fenomen ortaokul öğrencilerinin önyargı kavramı üzerine görüşleridir. Bu bağlamda çalışmanın amacına uygun olarak ortaokul öğrencilerinin önyargı kavramını nasıl tanımladıkları, önyargının sebeplerine, önyargının sonuçlarına ve önlenmesine ilişkin görüşleri analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu sebepten

farkında olunan fakat ayrıntılı bilgi sahibi olunmayan bir olgunun ele alınışı açısından fenomenoloji deseninin, araştırmanın konusu ve amacına uygun olduğu düşünülmektedir.

Araştırma süreci Şekil 1’de görselleştirilmiştir.

Şekil 1. Araştırma süreci

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmaya 2022-2023 öğretim yılı bahar yarıyılında bir devlet okulunun sekizinci sınıfında öğrenim gören 14 ortaokul öğrencisi katılmıştır. Creswell (2013) fenomenolojik araştırmalarda 3-4 ve 10-15 aralığında kişi sayısından oluşan bir çalışma grubu oluşturulması gerektiğini ifade etmektedir. Bu doğrultuda araştırmaya 14 ortaokul öğrencisi dahil edilmiştir. Katılımcıların belirlenmesinde ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Ölçüt örnekleme yöntemindeki temel anlayış önceden belirlenmiş bir dizi ölçütü karşılayan bütün durumların çalışılmasıdır. Burada sözü edilen ölçüt ya da ölçütler araştırmacı tarafından oluşturulabilir (Yıldırım & Şimşek, 2013). Bu araştırmada çalışma grubunun belirlenmesinde temel alınan ölçüt katılımcıların sekizinci sınıf öğrencileri olmalarıdır. Bu kademedeki öğrencilerin sosyal bilgiler derslerini 5, 6 ve 7. sınıf kademelerinde almış olmaları dolayısıyla bu kademeye kadar araştırmanın konusu olan ve sosyal bilgiler derslerinde de kazandırılması amaçlanan bir beceri olarak “önyargıyı fark etme” şeklinde yer bulan önyargı kavramı ile ilgili içerik ile karşılaşmış olmalarıdır. Katılımcıların kişisel özellikleri Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Katılımcıların kişisel özellikleri

Katılımcı	Cinsiyet	Sınıf
Ö1	Kız	8
Ö2	Kız	8
Ö3	Erkek	8
Ö4	Kız	8
Ö5	Kız	8
Ö6	Erkek	8
Ö7	Kız	8
Ö8	Erkek	8

Ö9	Erkek	8
Ö10	Kız	8
Ö11	Erkek	8
Ö12	Kız	8
Ö13	Kız	8
Ö14	Erkek	8

Tablo 1 incelendiğinde; araştırmaya katılan ortaokul öğrencilerinin 8'inin kız, 6'sının erkek öğrencilerden oluştuğu görülmektedir. Katılımcıların tamamı sekizinci sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır.

2.3. Veri Toplama Süreci

Araştırmanın verileri yüz yüze görüşme yöntemi ile toplanmıştır. Verilerin toplanabilmesi için öğretim kurumundan gerekli izinler alınmıştır. Çalışmaya katılımda gönüllülük esas alınmıştır. Bu kapsamda her bir katılımcıya görüşme öncesi rıza formu sunularak çalışmaya katılımın gönüllülük kapsamında gerçekleştirileceği, kişisel bilgilerin ve araştırmada beyan edilen görüşlerin saklı tutulacağı bildirilmiştir. Görüşmeye başlanmadan önce her bir katılımcıya görüşme süresince mazeret beyanı olmaksızın görüşmeyi sonlandırabileceği ile ilgili bilgi verilmiştir. Görüşmelerin ses kayıtlarının alınabilmesi için katılımcılara gerekli bilgi verilmiş ve katılımcıların rızaları alınarak görüşmeler kayıt altına alınmıştır. Görüşmelerin her biri ortalama 30-40 dakika aralığında gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerden hemen sonra araştırmacı tarafından ses kayıtlarının transkripsiyonu gerçekleştirilerek kayıtlar yazıya aktarılmıştır.

2.4. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Veri toplama aracı araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formu oluşturulurken öncelikle araştırma konusu ile ilgili literatür taraması yapılmıştır. Literatür doğrultusunda araştırma amacına uygun şekilde taslak görüşme soruları oluşturulmuştur. Ardından veri toplama aracı görüşme sorularının anlaşılabilirliği ve araştırmanın amacına uygunluğu açısından bir alan uzmanının incelemesine sunulmuş ve uzman görüşleri doğrultusunda düzenlenmeler yapılmıştır. Uzman görüşü doğrultusunda yapılan düzenlemelerin ardından veri toplama aracı pilot uygulama için hazır hale getirilmiştir. Veri toplama süreci öncesinde yarı yapılandırılmış görüşme formu için araştırmanın katılımcıları dışında kalan beş 8. sınıf öğrencisi ile bir pilot uygulama gerçekleştirilmiştir. Pilot uygulama sonrasında yarı yapılandırılmış görüşme formuna son şekli verilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formu dört sorudan oluşmaktadır.

2.5. Verilerin Analizi

Araştırmanın verileri içerik analizi ile analiz edilmiştir. *“İçerik analizinde yapılan temel işlem birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayacağı bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır”* (Yıldırım & Şimşek, 2013, s.259). Araştırmanın veri analizi sürecinde elde edilen veriler incelenerek veriler kodlanmış, tekrar eden kodlar belirlenerek kategoriler oluşturulmuştur. Ardından ilgili kategorilerden temalar bulunarak bulgular halinde sunulmuştur. Katılımcıların isimleri kullanılmayarak öğrenciler Ö1, Ö2, Ö3.... şeklinde kodlanmıştır. Bulgular sunulurken katılımcıların görüşlerinden doğrudan alıntılar yapılmıştır.

2.6. Geçerlik ve Güvenirlik

Bu araştırmada çalışmanın geçerlik ve güvenirliğini artırmak amacıyla birtakım yollar izlenmiştir. Öncelikle araştırmanın kapsam geçerliliğini sağlamak adına araştırmanın amacına uygun şeklide düzenlenmiş sorulardan oluşan bir yarı yapılandırılmış görüşme formu oluşturulmuştur. Görüşme soruları oluşturulduktan sonra soruların araştırma amacına uygunluğunun ve anlaşırlığının teyidi için bir uzman görüşüne başvurulmuştur. Uzman görüşü neticesinde bir soru araştırma amacı dışında kaldığı gerekçesiyle forman çıkarılarak forma son şekli verilmiştir. Araştırmada geçerliliğin artırılması için ayrıca uzman değerlendirmesine başvurulmuştur. Nitel çalışmalarda geçerliğin artırılması amacıyla uzman değerlendirmesi veya uzman bilgilendirmesi olarak da ifade edilebilecek olan strateji ile çalışma konusu ile ilgili olduğu düşünülen meslektaş ya da uzman kişilerle çalışma paylaşılarak incelemeleri istenebilir (Güçlü, 2019). Bu kapsamda çalışma konusu ile ilgili araştırmaları bulunan bir araştırmacı ile veri analizleri, araştırma yorumları ve sonuçları paylaşılmış ve uzman değerlendirmesi doğrultusunda gerekli düzenlemeler yapılmıştır.

Creswell (2013) nitel araştırmalarda güvenirliğin genelde verilerin birden çok kodlayıcı cevaplarındaki kararlılığı ifade ettiğini belirterek verilerin analizi için çoklu kodlayıcıların kullanılmasına dayanan kodlayıcılar arası görüş birliğine işaret etmektedir. Bu araştırmada çalışmanın güvenirliğini artırmak için kodlayıcılar arası görüş birliği sağlanmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda tema ve kategorilerin belirlenmesi ve analiz sürecinde uzman yardımına başvurulmuştur. Araştırmacı ve uzman verileri ayrı ayrı analiz etmiş ve yapılan karşılaştırma sonucunda güvenirlik yüzdesi hesaplanmıştır. Bu araştırmada Miles ve Huberman (1994) güvenirlik hesaplaması yapılmış ve güvenirlik yüzdesi %84 olarak hesaplanmıştır.

Araştırmanın etik boyutunda ise yüz yüze görüşmeler öncesinde her bir katılımcıya araştırmanın amacı, süresi ve katılımın gönüllük esasına dayandığına dair ayrıntılı bilgi verilmiştir. Her bir görüşme öncesi görüşmelerin ses kaydının alınabilmesi için katılımcılardan izin alınmıştır. Katılımcılara araştırma sürecinde istemedikleri sorulara cevap vermeme haklarının bulunduğu ve istedikleri zaman görüşmeyi sonlandırabilecekleri belirtilmiştir.

2.7. Araştırma Etiği

Araştırmada bilimsel araştırma ve yayın etiği kapsamında uyulması gereken bütün kurallara uyulmuştur. Araştırma için Bayburt Üniversitesi Etik Kurulundan 29.05.2023 tarih ve 134973 sayılı etik kurul onayı alınmıştır. Yapılan bu araştırmada bilimsel araştırma ve yayın etiğine aykırı eylemlerden hiçbiri geerleştirilmemiştir.

3. Bulgular

Araştırmanın birinci alt problemi ‘‘Ortaokul ğrencileri önyargı kavramını nasıl tanımlamaktadır?’’ şeklinde ifade edilmiştir. Bu alt probleme yönelik olarak ortaokul ğrencilerinin önyargı tanımlarına ilişkin bulgular Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2. Ortaokul ğrencilerinin önyargı tanımına ilişkin bulgular

Kategori	Kod	Katılımcılar
Düşünce	İnsanları tanımadan onlar hakkında iyi ya da kötü düşünmek	2, 7, 11, 12, 14
	İnsanları tanımadan onlar hakkında kötü düşünmek	4
Yorum	İnsanları tanımadan onlar hakkında yorum yapmak	3, 6, 8, 10
	Bir olay, durum hakkında yeterli bilgiye sahip olmadan yorum yapmak	6, 13
Yargı	İnsanları dış görünüşlerine göre yargılamak	1
	İnsanları başkalarının düşüncelerine göre yargılamak	1

	İnsanları tanımadan onları yargılamak	Ö5
Davranış	Düşünmeden davranmak	Ö9

Tablo 2 incelendiğinde katılımcıların önyargı tanımlarının; düşünce, yorum, yargı ve davranış kategorileri altında toplandığı görülmektedir. Önyargıyı bir düşünce biçimi olarak tanımlayan öğrencilerin önyargının insanlara yönelik bir düşünce olduğunu ifade ettikleri görülmektedir. Bu kategoride öğrencilerin büyük bölümü insanları tanımaksızın gerçekleşen hem iyi hem de kötü düşünceyi önyargı olarak tanımlamışlardır. Ancak önyargının yalnızca insanlara yönelik oluşuna yapılan vurgu dikkat çekicidir. Kavramı düşünce olarak tanımlayan öğrencilerin tanımlarına örnek olarak “*Birini tanımadan onun hakkında iyi ya da kötü şeyler düşünmemiz*” (Ö11) tanımı verilebilir. Ö2’nin yaptığı açıklamalar da kavramı tanımında iyi ya da kötü düşünce biçimine işaret etmektedir: “*Önyargı adı üstünde önden yargı yani düşünce demektir. Önyargı insanlar hakkında iyi ya da kötü düşüncelerdir. Örneğin bir iş ya da kursa yazıldık ya da başladık. Orada bir kimse hakkında “Bu kişi iyi birine benziyor” ya da “ Bu kişi çok kötü gibi” diye düşündüğümüzde orada bir önyargı vardır. O kişi bizim düşündüğümüz kadar iyi olmayabilir ya da kötü. İşte bu önyargıdır...*” (Ö2).

Kavramı yorum yapmak şeklinde tanımlayan katılımcılar önyargının daha çok insanlara yönelik olarak ve onları tanımadan gerçekleştiğine vurgu yapmışlardır. Bir olay ya da duruma yönelik önyargıya vurgu yapan iki öğrenci bulunmaktadır. Önyargının bir insana ya da bir duruma yönelik olarak gerçekleşebileceğini ifade eden bir katılımcının açıklamaları şu şekildedir: “*Önyargı kısacası insanlar hakkında bilip bilmeden, tanımadan yorum yapma biçimine denir. Önyargı mesela illa yorum yapma biçimi de değildir. Bazen bazı olaylarda bazı durumlarda da önyargı olabiliyor. Mesela derslerle alakalı olabilir. Bir örnek verecek olursam mesela bir sınav oldu ve bu sınav Türkçe olsun. Biz bu sınava çok çalıştığımızı farz edelim. Ama bir de tedirgin oluyoruz. Sonra “Ay ben kesin yapamayacağım, ay kesin çok zor olur” diyoruz. İşte bunlar da bir önyargıdır...*” (Ö6).

Kavramı yargı olarak tanımlayan katılımcılar ise önyargının yine insanlara yönelik olarak gerçekleşen bir yargı biçimi olduğuna işaret etmektedirler. Bu kategoride, insanları tanımadan dış görünüşlerine ve diğer insanların değerlendirmelerine göre yargıda bulunmak önyargı olarak tanımlanmıştır. Bir katılımcının “*Önyargı bir kişinin başka bir kişiyi dış görünüşü ile yargılayıp o kişinin kendi kişiliğini bilmeden etraftaki söylentilere göre davranarak kişiyi öngördüğü şekilde yargılamasıdır...*” (Ö1) şeklindeki ifadeleri bu kategoriye örnek gösterilebilir.

Bir katılımcı ise kavramı davranış olarak tanımlamıştır. Katılımcının “*Düşünmeden etmeden davranmak önyargıdır bence...*” (Ö9) tanımlamasında düşünmeden gerçekleşen davranışa yönelik bir vurgu bulunmaktadır.

Araştırmanın ikinci alt problemi “Ortaokul öğrencilerinin önyargının sebepleri ile ilgili görüşleri nasıldır?” şeklinde ifade edilmiştir. Bu alt probleme yönelik olarak ortaokul öğrencilerinin önyargının sebeplerine yönelik görüşlerine ilişkin bulgular Tablo 3’te gösterilmektedir.

Tablo 3. Ortaokul öğrencilerinin önyargının sebeplerine yönelik görüşlerine ilişkin bulgular

Tema	Kategori	Kod	Katılımcılar
Kişi kaynaklı sebepler	Önyargıya maruz kalan insanların fiziksel özellikleri	İnsanların dış görünüşü	Ö1, Ö2, Ö6, Ö12, Ö14
		İrk farklılıkları	Ö3
	Önyargıya sahip insanların kişisel özellikleri	Kişisel ruh halleri (tedirginlik, stres, depresyon)	Ö6, Ö13
		Kişisel bakış açısı	Ö4
		İnsanların kendini diğerlerinden üstün görmesi	Ö7

		Empati yapamamak	Ö9
		İnsanların birbirlerinden farklı şekilde düşünmesi	Ö10
Dış çevre kaynaklı sebepler	Medya araçlarının etkisi	Televizyonda izlenenler	Ö3
		Gazetelerde okunanlar	Ö3
	Sosyal faktörler	Benzer davranışlara maruz kalma	Ö4
		İnsanların birbirini tanımaması	Ö5, Ö8, Ö11

Tablo 3 incelendiğinde katılımcıların önyargının sebeplerine ilişkin görüşlerinin kişiden kaynaklı sebepler ve dış çevre kaynaklı sebepler olmak üzere iki tema altında toplandığı görülmektedir. Katılımcıların büyük bölümü önyargının kişi kaynaklı sebepleri olduğunu belirtmektedirler. Bu temada fiziksel özelliklerin önyargıya maruz kalan insanların dış görünüşü, ırk gibi özelliklerinden kaynaklandığına işaret edilmektedir. Önyargıya sahip insanların kişisel özellikleri kategorisi ise önyargıya sahip insanlara ilişkin olarak oluşmaktadır. Bu kategoride; insanların ruh halleri, bakış açıları, kendini üstün görme hali, empati eksiklikleri ve farklı düşünme şekilleri önyargının sebepleri olarak ifade edilmektedir. Bir katılımcının “*Bence insanlar kendilerinin hep iyi bildiklerini sanıyorlar. Bu yüzden önyargılı davranabilirler. Ya da kendilerini üstün gördükleri için olabilirler. Ben hep en iyisini bilirim, en iyisini yaparım gibi. Önyargıyla düşünenler zaten hep böyle başkalarını üzme, ezme derdindedir. Bunları yaptıklarında kendileri iyi bir şey yapmış gibi havalara girerler. Böyle sebepler olabilir bence...*” (Ö7) ifadeleri önyargının kişisel özelliklerden kaynaklandığına yönelik bir görüşe örnek olarak gösterebilir. “*Bence önyargı diye bir şey yoktu. Bu düşünceyi insanlar kendileri yarattılar. Bu aslında kişinin dış görünüşüne bağlı. Mesela biriyle tanıştık üstü başı biraz pis ve kendisi kirliydi. Ve biz “Bu çok kirli hayatta arkadaş olmam” dedik. İşte burada önyargı var bence. Sizce de kalbin temizliği önemli değil midir?...*” (Ö2) şeklinde bir katılımcı ifadesi ise insanların dış görünüşlerinin önyargıya sebep olabileceğini ifade eder niteliktedir.

Dış çevre kaynaklı sebepler teması altında ise televizyon ve gazete gibi medya araçlarının etkisi ve benzer davranışlara maruz kalma ve insanların birbirini tanımaması gibi sosyal faktörler yer almaktadır. Bir katılımcının “*Bence bunun sebebi diğer insanların da ona öyle davrandığı ve bunun doğru bir şey olduğunu düşünmesidir. Ya da farklı bir ortama yeni geliyor ve öbür insanlar onu kırıyor, önyargı ile davranıyor. Sonra oda öyle davranıp kendini yüksek görüyor ve bunu yani önyargıyı herkese gösteriyor...*” (Ö4) şeklindeki ifadeleri önyargının kişilerin benzer davranışlara maruz kalmaları sonucu ortaya çıkabileceğini düşündüğünü göstermektedir. “*Bence insanların önyargılı olmasının sebebi önyargılı davrandıkları kişiyle hiç konuşmamalıdır. Konuşmadığımız için o insanı tanımıyoruz. İletişim kurmadıysak nasıl bir insan olduğunu bilemeyiz. O da bizimle hiç konuşmamışsa beni tanıyamaz mesela. O zaman da önyargı başlar...*” (Ö5) ifadesi ise katılımcının insanların birbirini tanımadığı için aralarında önyargı gelişebileceğini düşündüğünü göstermektedir.

Araştırmanın üçüncü alt problemi “Ortaokul öğrencilerinin önyargının sonuçları ile ilgili görüşleri nasıldır?” şeklinde ifade edilmiştir. Bu alt probleme yönelik olarak ortaokul öğrencilerinin önyargının sonuçlarına yönelik görüşlerine ilişkin bulgular Tablo 4’te gösterilmektedir.

Tablo 4. Ortaokul öğrencilerinin önyargının sonuçlarına yönelik görüşlerine ilişkin bulgular

Tema	Kategori	Kod	Katılımcılar
Kişisel sorunlar	Önyargıya sahip insanlara ilişkin sorunlar	İnsanlardan uzaklaşma	Ö1, Ö4
		Yalnızlık	Ö1, Ö4, Ö5
		Psikolojik sorunlar	Ö1
		Stres, anksiyete	Ö6

Önyargıya maruz kalan insanlara ilişkin sorunlar	Önyargıya maruz kalan insanın üzülməsi	Ö9
Sosyal sorunlar	Dışlanma	Ö4, Ö10, Ö12, Ö14
	Kişilerarası iletişim sorunları	Ö2, Ö7, Ö14
	Diğer insanlar tarafından sevilmemesi	Ö7, Ö11
	Dedikodu	Ö8
	Diğer insanlara yanlış örnek olmak	Ö9
	Zorbalık	Ö3

Tablo 4 incelendiğinde katılımcıların önyargının sonuçlarına ilişkin görüşlerinin kişisel sorunlar ve sosyal sorunlar olmak üzere iki tema altında toplandığı görülmektedir. Kişisel sorunlar teması altında önyargıya sahip insanlara ilişkin sorunlar ve önyargıya maruz kalan insanlara ilişkin sorunlar kategorileri yer almaktadır. Kişisel sorunların büyük oranda önyargıya sahip insanlara ilişkin olarak ortaya çıkacağı düşünülüyor görülmektedir. Bu kategoride önyargıya sahip insanların; insanlardan uzaklaşma, yalnızlık, psikolojik sorunlar ve stres, anksiyete gibi sorunlar yaşadıklarının düşünülüyor görülmektedir. Ö1'in "*Kişi tanıştığı ya da hayatında olan insanlara önyargılı davranışlar sergilerse ve bu duyguyu hayatının merkezine koyarsa, abartma boyutuna getirirse psikolojik sorunlara yol açabilir. Mesela zamanla insanlardan uzaklaşabilir, iyice yalnız kalır...*" şeklindeki ifadeleri ve Ö4'ün "*İnsan böyle yaptıkça diğer insanlar ondan uzaklaşır ve soğur. İlk önce böyle önyargılı olur, kendini yüksek görür. Sonraki zamanlarda ise gittikçe yalnız ve tek kalır. Ama oysaki böyle olmasa herkes onu sever ve ona saygı gösterir...*" ifadeleri önyargıya sahip kişilerin insanlardan uzaklaşma ve yalnızlık gibi kişisel sorunlara yaşayabileceğini düşündüklerini göstermektedir. Bir katılımcı ise önyargıya maruz kalan insanlara ilişkin sorunları bu insanların üzülməsi şeklinde ifade etmiştir. Bu kategoriye bir katılımcının "*Bir kişiyi tanımadan önyargılı davranmamalıyız. Çünkü o kişi üzülmür ve kendini kötü hisseder. Bizden görenler aynısını ona yaparlar. Bence önyargıya son verelim. Arkadaşlarımıza önyargılı yaklaşmayalım...*" (Ö9) ifadeleri örnek olarak gösterilebilir.

Sosyal sorunlar teması altında öğrenci görüşleri incelendiğinde; katılımcıların önyargının dışlanma, kişilerarası iletişim sorunları, diğer insanlar tarafından sevilmemesi, dedikodu, diğer insanlara yanlış örnek olmak ve zorbalık gibi sosyal sorunlara yol açabileceğini düşündükleri görülmektedir. Ö10'un "*Bence bu tür davranışların sonuçları olumsuz olur. Mesela bir arkadaş topluluğuna yeni birisi katılmış ve biz de onun hakkında sorgulamadan yorum yapıyoruz. Sonra bu yorumlar gerçek olmaz ve bu sefer diğer arkadaşlarımız bizi dışlıyor ve yeni gelen kız bizim yerimize geçmiş oluyor. Bu durumda biz dışlanmış oluyoruz ve sorun oluyor...*" şeklindeki ifadeleri önyargının kişinin sosyal ortamlardan dışlanması biçiminde sonuçları olabileceğini düşündüğünü gösterir niteliktedir. Ayrıca bir katılımcının "*Mesela hep önyargılı olursan arkadaşınla küsebilirsin. Arkadaşlarının aralarını bozabilirsin. Onlar seni anlamaz sen onları anlamazsın, bu böyle gider...*" (Ö14) ifadesi katılımcının önyargının iletişim sorunlarına yol açabileceğini düşündüğüne işaret etmektedir.

Araştırmanın dördüncü alt problemi "Ortaokul öğrencilerinin önyargının önlenmesine ilişkin görüşleri nasıldır?" şeklinde ifade edilmiştir. Bu alt probleme yönelik olarak ortaokul öğrencilerinin önyargının önlenmesine yönelik görüşlerine ilişkin bulgular Tablo 5'te gösterilmektedir.

Tablo 5. Ortaokul öğrencilerinin önyargının önlenmesine yönelik görüşlerine ilişkin bulgular

Kategori	Kod	Katılımcılar
Önyargı önlenebilir	İnsanlar hakkında yargıya varmadan önce onları tanımalıyız	Ö2, Ö4, Ö7, Ö8, Ö9, Ö10, Ö12, Ö13
	İnsanları dış görünüşlerine göre değerlendirmemeliyiz	Ö5, Ö7
	İnsanların özel alanına girmemeliyiz	Ö3
	Stresli ve tedirgin olmamalıyız	Ö6
	İnsanlarla empati kurmalıyız	Ö7
	Kimsenin hakkında kötü bir şey düşünmemeliyiz	Ö11
	İnsanlarla konuşarak onları anlamaya çalışmalıyız	Ö14
Önyargı önlenemez	Bu düşünce şekli davranışa yansıtılmamalıdır	Ö1

Tablo 5'e göre katılımcıların tamamına yakını önyargının önlenebilir olduğunu düşünmektedirler. Yine katılımcıların büyük bölümü önyargıyı engellemek için insanlar hakkında yargıya varmadan önce onları tanımak gerektiğini düşünmektedirler. Ö12'nin "*Bir kişi hakkında bir karara varmadan önce o kişiyi tanımalı veya onun hakkında önce kötü konuşmamalı, o kişiyle arkadaş olmalı ve ona göre davranmalıyız...*" ifadesi önyargının engellenebilmesi için insanları tanımak gerektiğinin düşünüldüğüne örnek olarak gösterilebilir. Katılımcılar, insanları dış görünüşlerine göre değerlendirmemenin, insanların özel alanına girmemenin, stresli ve tedirgin olmamanın, empati yapmanın, insanlar hakkında kötü düşünmemenin ve insanlarla konuşarak onları anlamaya çalışmanın önyargının önlenmesi için yapılması gerekenler olduğunu düşünmektedirler. Ö5'in insanları dış görünüşlerine göre değerlendirmemek gerektiğine ilişkin ifadeleri dikkat çekicidir: "*Önyargılı davranmamak için birinin dış görünüşüne aldanmamalıyız. Dış görünüş insanı yanıltabilir. Ve önyargı yapmamak için kendimizi biraz zorlamalıyız. Zaten sonra kendiliğinden önyargı yapmayız...*".

Bir katılımcı ise önyargının önlenemez olduğunu belirterek; "*Gelip de kimseye önyargılı düşünmeyin diyemem. Neticede herkesin aklından böyle şeyler geçer. Bunu engellemek bence mümkün değil. Ama kişi eğer buna engel olamıyorsa bari söz ve davranışlarına yansıtılması gerekir...*" (Ö1) ifadeleri ile bu düşünce şeklinin davranışa yansıtılmaması gerektiğini belirtmektedir.

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Araştırmada, ortaokul öğrencileri önyargı kavramını büyük oranda düşünce, yorum ve yargı biçiminde tanımlamışlardır. Önyargı; kişiler, durumlar ya da olaylar hakkında çok derinlemesine bir araştırma ya da rasyonel bir inceleme olmadan, yeterli bilgiye sahip olmaksızın benimsenen temelsiz bir inanç ya da fikir olarak değerlendirilebilir (Budak, 2005; Cevizci, 2017; Quillian, 2006). Allport (2016) önyargı tanımlarında iki temel bileşen olduğunu ifade etmektedir. İlki lehte ya da aleyhte bir tutum olmalıdır; ikincisi genelleştirilmiş bir inançla ilgili olmalıdır. Önyargılı ifadeler kimi zaman tutum, kimi zaman da inanç etkenini açığa vurur. Kavramın tanımları incelendiğinde önyargının inanç, fikir ya da tutum olarak değerlendirildiği görülmektedir. Ortaokul öğrencilerinin tanımlarında kavram düşünce, yorum ve yargı olarak yer bulmuştur. Oysa önyargı bir tutum olarak da ortaya çıkmaktadır (Allport, 2016; Budak, 2005) Bu noktada katılımcı tanımlarında önyargının tutum olarak yer almadığı görülmektedir. Plotnik (2009) tutumların kişilerin olay ya da nesneye yönelik değerlendirmelerini içeren ve onları duygularına bağlı olarak davranışa yönlendiren boyutuna işaret etmektedir. Bireyin tutumlarının değiştirilmesi oldukça karmaşık ve zorlu bir süreçtir (Tasa & Mamatoğlu, 2018). Tutumlar değişime karşı direnç gösterirler. Genelde yeni bir durum karşısında hemen değişmezler. Ayrıca tutumlar, değerlendirme ve heyecan öğeleri içerirler (Freedman vd., 1998). Bu açıdan bakıldığında

tutumların; düşünce, yorum ya da yargıya göre daha karmaşık bir yapıda oldukları söylenebilir. Ortaokul öğrencilerinin önyargıyı düşünce, yorum ve yargı olarak tanımlaması onların kavramı daha basit düzeyde algıladıklarını düşündürmektedir.

Öğrenci tanımlarında düşünce biçimi, yorumlama ve yargı olarak önyargının büyük oranda insanlara yönelik gerçekleşen boyutuna odaklanıldığı görülmüştür. Yalnızca iki öğrenci kavramı “bir olay, durum hakkında yeterli bilgiye sahip olmadan yorum yapmak” şeklinde tanımlamıştır. Öğrencilerin büyük bölümünün önyargının insanlara yönelik oluşuna yaptığı vurgu dikkat çekicidir. Nitekim önyargının yalnızca insana yönelik olarak geliştiğini ifade etmek mümkün görünmemektedir. “Önyargı birini ya da bir şeyi zamanından önce yetersiz kanıtla değerlendirme fikrine dayanmaktadır” (Greenberg vd., 2023, s.350). Benzer şekilde Erdoğan ve Vatandaş (2020) önyargıya maruz kalan tarafın bilgi, grup ve toplum olabileceğine işaret etmektedir. Bu durumda önyargının herhangi bir durum ya da bilgiye yönelik olarak da oluşabileceğini söylemek mümkündür. Bu durum öğrencilerin kavrama ilişkin bilgi eksiklikleri olduğunu düşündürmektedir.

Önyargıyı bir düşünce biçimi olarak tanımlayan öğrencilerin büyük bölümü insanları tanımsızın gerçekleşen iyi ya da kötü düşünceyi önyargı olarak tanımlamışlardır. Önyargılar olumlu ya da olumsuz olabilirler (Bakırcıoğlu, 2016; Cevizci, 2005; Sağıroğlu, 2014). Önyargı kelimesi bir şey veya olguya delalet eden delilerin yeterince farkında olmaksızın edinilmiş fikre ve yargıya işaret eder. Bu nedenle bir olumsuzluk çağırıştır. Aslında, hakkında önyargı edinilmiş olunan şey veya olgu, bir başka bağlamda değerlendirilmeye tabi tutulmuş olunan bir düşünce ile ilgilidir. Bir insana karşı duyulan önyargı, eğer kişisel bir mesele değil ise onun etnik, dini, mezhepsel, cinsiyet vb. kimlikleri ile ilgili olabilir. Böyle bir durumda, önyargının her zaman olumsuz olduğunu söylemek doğru olmaz. Önyargılar olumlu da olabilir (Sağıroğlu, 2014). Bu noktada kavramı bir düşünce biçimi olarak açıklayan katılımcıların, insanları tanımadan onlar hakkında iyi ya da kötü düşünmeyi önyargı olarak tanımlaması önyargının olumlu ya da olumsuz olabileceğini algıladıklarını göstermektedir.

Bir katılımcının tanımında ise düşünmeden gerçekleşen davranışa yönelik bir vurgu bulunmaktadır. Önyargı kelimeden de anlaşılacağı gibi önceden yargıya varmaktır. Burada söz konusu olan bireyin eylemi değil, zihindeki düşüncedir (Erdoğan & Vatandaş, 2020). Bu noktada katılımcının tanımlamasında bir yanılğı bulunduğunu belirtmek gerekmektedir.

Katılımcıların büyük bölümü önyargının kişi kaynaklı sebepleri olduğunu belirtmektedirler. Öğrenci görüşlerine göre kişi kaynaklı sebepler; önyargıya sahip insanların ruh halleri, bakış açıları, kendini üstün görme hali, empati yapamama ve farklı düşünme şekillerinden ileri gelmektedir. Sibley ve Duckitt (2008) önyargı ile kişilik arasında önemli bir ilişki olduğunu belirtmektedir. Literatürde kişilik özellikleri ile önyargı arasındaki ilişkileri inceleyen çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Beş büyük kişilik boyutundan biri olan uyumluluk özelliğine sahip insanların nezaket, yardımseverlik, şefkat ve bağışlayıcılık özelliklerine sahip olduğu ve uyumluluk ile önyargı arasında olumsuz bir ilişkinin bulunduğu görülmektedir (Silvestri & Richardson, 2001). Benzer şekilde deneyime açıklık olarak ifade edilen kişilik boyutuna sahip insanların meraklılık, yeni keşiflere hazır olma, cesaret, farklılıklara tolerans özellikleri gösterdikleri ve deneyime açıklık ile önyargı arasında olumsuz bir ilişki bulunduğu (Akrami & Ekehammar, 2006; Silvestri & Richardson, 2001) görülmektedir. Söz konusu çalışmaların sonuçlarından yola çıkarak nazik, yardımsever, şefkatli, bağışlayıcı, meraklı, yeni keşiflere hazır, cesur ve farklılıklara tolerans gösterebilen insanların önyargı düzeylerinin düşük olduğu söylenebilir. Jugert vd., (2013) ise özellikle duygusal empatinin önyargıların azaltılmasında anlamlı etkisi olduğunu belirtmektedir. Bu noktada katılımcıların kişisel özellikler ile önyargı arasında kurduğu bağlantının anlamlı olduğu düşünülmektedir.

Katılımcılar ayrıca önyargıya maruz kalan insanların dış görünüş, ırk gibi fiziksel özelliklerinin de önyargıya sebep olduğu düşünülmektedirler. Önyargılar insanların dış görünüşlerine bağlı olarak da ortaya çıkabilmektedir. Suveren (2022) kişilerin diğer insanları fiziksel görünümüne göre değerlendirdiğinde görünüm önyargısının ortaya çıktığını belirtmektedir. Greenberg vd., (2023) bize benzeyen insanlar dahil bize tanıdık olan şeyleri tercih ettiğimizi belirterek farklılıklara ilişkin önyargı geliştirebileceğimizi ifade etmektedir.

Katılımcıların görece az bir bölümü ise önyargının dış çevre kaynaklı sebepleri olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir. Dış çevre kaynaklı sebepler noktasında öğrenci görüşleri; önyargının oluşmasında televizyon ve gazete gibi medya araçlarının etkisine işaret etmektedir. Medyanın farklı gruplara yönelik önyargı içeren tutumlarda etkisi bulunmaktadır (Tayınmak, 2020). Bireylerin televizyon, sosyal medya, film, dergi ve kitaplar yoluyla girdikleri dolaylı temas tecrübeleri de farklı gruplara karşı tutumlarında ve davranışlarında etkili olmaktadır (Eniç, 2021).

Katılımcılar ayrıca benzer davranışlara maruz kalma ve insanların birbirini tanımaması gibi sosyal faktörlerin de önyargıya sebep olduğunu düşünülmektedir. Erdoğan ve Vatandaş (2020) bireyin kendisine yapılan ayrımcı ya da önyargılı tutumlarda kendisine haklılık payı çıkardığını ve yapılan davranışı bir şekilde yapana iade etme eğiliminde olduğunu belirtmektedir. Bu açıdan bakıldığında önyargılı bir düşünceye maruz kalan kişinin benzer davranışlar gösterme olasılığı göz ardı edilmemeli ve bu durumun döngüsel bir hal almasının topluma zarar verebileceği olasılığı üzerinde düşünülmelidir. Öğrenci görüşlerine göre insanların birbirini tanımadan diğeri hakkında yargıya varması da önyargının sebeplerinden biridir. Bu noktada farklı kaynaklardan elde edilen bilginin diğer insan hakkında oluşturulan düşünce üzerindeki etkisi ortaya çıkmaktadır. Erdoğan ve Vatandaş da (2020) asıl bilgi kaynağı ile iletişim kurulmadan ve çoğu zaman çevreden edinilen yanlış bilginin önyargıya sebep olduğunu belirtmektedir.

Bu noktada belirtmek gerekir ki katılımcıların büyük bölümünün önyargının sebeplerini kişiden kaynaklı nedenlerle açıklaması dikkat çekicidir. Önyargıları yalnızca kişisel düzeyde açıklamak mümkün görünmemektedir. Gürses'in de (2005) ifade ettiği gibi önyargılar psikolojik, tarihsel, ekonomik, durumsal ve başka sosyokültürel faktörlerden kaynaklanabilmektedir. Bu çoksebepliliği göz önünde bulundurarak önyargıların kişisel ve sosyokültürel faktörlerin karşılıklı ilişkisi açısından ele alınması daha doğru görünmektedir. Öğrencilerin büyük bölümünün önyargının sebeplerini kişisel düzeyde açıklamaları, az sayıda öğrencinin dış çevre kaynaklı sebeplere vurgu yapmış olması, öğrencilerin önyargının sebepleri konusunda bilgi eksiklikleri olduğunu düşündürmektedir.

Ortaokul öğrencileri önyargının kişisel ve sosyal sorunlara sebep olacağını düşünülmektedirler. Önyargıya sahip insanların; insanlardan uzaklaşma, yalnızlık, psikolojik sorunlar ve stres, anksiyete gibi sorunlar yaşadıklarının düşünüldüğü görülmektedir. Sosyal sorunlar noktasında önyargının dışlanma, kişilerarası iletişim sorunları, diğer insanlar tarafından sevilme, dedikodu, diğer insanlara yanlış örnek olmak ve zorbalık gibi sosyal sorunlara yol açabileceği düşünülmektedir. Çalışma sonuçlarına benzer şekilde çeşitli araştırmalar günlük hayatında daha fazla önyargıya maruz kaldığını belirten kişilerin aynı zamanda psikolojik açıdan da sağlıksız olduğuna işaret etmektedir (Bransbombe vd., 1999; Schmitt vd., 2014). Uzun vadede önyargıya maruz kalma fiziksel sağlığa da zarar verebilir (Conrada vd., 2000).

Öğrencilerin önyargının sonuçlarını daha ziyade bireysel düzlemde ve kişilerarası ilişkiler düzeyinde açıkladıkları görülmektedir. Oysa önyargının toplumsal boyutta da zararları olduğunu söylemek mümkündür. Önyargılar, ister olumlu ister olumsuz kanaatler içersinler; özellikle öznel olmaları, araştırmaya ve doğru bilgiye dayanmamaları sebebiyle toplumsal yapıya zarar verecek durumlara sebebiyet verebilmektedirler. Topper ve Cengiz'e göre (2019) önyargının bütün biçimleri

toplumsal yaşamda sorunlar yaratmakta, bu sorunlar sadece önyargıya maruz kalan kesimler ya da gruplar için değil, toplumun tümü için geçerli olmaktadır. Bakırcıoğlu (2016) önyargıların birey, nesne ya da gruba karşı kalıp yargıların geliştirilmesine ve o birey ya da grupta toplumsal uzaklığın, düşmanca duyguların artmasına, toplumsal ayrımcılığa yol açtığına dikkat çekmektedir. Nitekim önyargıların zihinsel oluşumu kalıpyargı biçiminde, davranış olarak ortaya çıkışı ise ayrımcılık şeklindedir (Jones, 2002). Dolayısıyla önyargılar kalıpyargılara ve sonucunda toplumsal yapı içinde ayrımcılığa yol açmaktadır. Bu sebepten önyargıların toplumsal yapı içinde olumsuzluklara sebebiyet verdiği açıktır.

Katılımcıların tamamına yakını önyargının önlenebilir olduğunu düşünmektedirler. Yine katılımcıların büyük bölümü insanlar hakkında yargıya varmadan önce onları tanımanın önyargıyı engelleyeceğini düşünmektedirler. Balcı ve Tuncel (2017) önyargı ve ayrımcılığın önlenmesi için öğretim kurumlarında öğrenci ilişkilerinin arkadaşlık seviyesine ulaşmasının gerekliliğine işaret ederek farklı gruplara mensup öğrenciler arasında sıkça, uzun ve yakın görüşmeler gerçekleştirilmesini önermektedir. Öğrenciler arasında olumlu ve yakın arkadaşlık ilişkileri kurulmasının teşvik edilmesi öğrencilerin birbirlerini yakından tanımasını sağlayarak önyargıları azaltmaya yardımcı olabilir.

Katılımcılar, insanları dış görünüşlerine göre değerlendirmemenin, insanların özel alanına girmemenin, stresli ve tedirgin olmamanın, empati yapmanın, insanlar hakkında kötü düşünmemenin ve insanlarla konuşarak onları anlamaya çalışmanın önyargının önlenmesi için yapılması gerekenler olduğunu düşünmektedirler. Tayınmak da (2020) kişiler arasında kurulan olumlu temas ve arkadaşlığın, önyargının azalmasında ve empatinin gelişmesinde etkili olduğunu belirtmektedir. Benzer şekilde Türk vd., (2018) araştırmalarında Türk ve Suriye kökenli öğrenciler arasındaki arkadaşlık düzeyinin ve iletişimin artmasının Türk kökenli öğrencilerin, Suriye kökenli akranlarına yönelik empati düzeylerinde artışa sebep olduğunu, akranlarının sorunlarına duyarlılıklarının arttığını belirtmektedirler. Söz konusu araştırmaların sonuçları da öğrenciler arasındaki arkadaşlık ilişkilerinin ve iletişimin artmasının öğrencilerde diğerlerine yönelik önyargının azalmasını, empati düzeyinin artmasını ve diğerlerinin sorunlarına yönelik duyarlılığın artmasını sağladığını göstermektedir ki bu vesileyle önyargının önlenmesinde, iletişim ve arkadaşlık ilişkilerinin yani diğerini tanımanın önemi ortaya çıkmaktadır.

Katılımcılar önyargının önlenmesi noktasında daha çok önyargıya sahip insanların neler yapması gerektiği ile ilgili görüş bildirmişlerdir. Ancak literatür önyargıya maruz kalan insanların da önyargı ile baş etmekte kullanabileceği stratejilere işaret etmektedir. Örneğin; Greenberg vd., (2023) önyargıya maruz kalan bireylerin sosyal etkileşimler sırasında daha az önyargıya maruz kalmak için yüzleşme, ödünleme ya da aynı olumsuz tecrübeyi yaşayan kişilerle bir araya gelme stratejilerine başvurabileceklerini belirtmektedirler.

Araştırmada ulaşılan sonuçlar doğrultusunda aşağıdaki önerilerde bulunulabilir:

Araştırma sonucunda, ortaokul öğrencilerinin önyargı kavramını büyük oranda düşünce, yorum ve yargı biçiminde tanımladıkları belirlenmiştir. Literatür önyargıların tutum olarak karşımıza çıkabildiğine ve tutumların düşüncelere ya da yargılara oranla değişiminin zorluğuna işaret etmektedir. Bu durum öğrencilerin kavrama ilişkin bilgi eksiklikleri olduğunu düşündürmektedir. Önyargıların öğrenciler tarafından ayrıntılı ve eksiksiz şekilde kavranması, bu bilginin onların davranışlarına referans oluşturması açısından önemli görülmektedir. Bu sebeple öğretim programlarında öğrencilerin önyargı kavramını daha yakından tanımalarını sağlayacak konu içeriklerine daha fazla yer verilmesi önerilebilir. Bu noktada içeriğinden kaynaklı önceliği ile sosyal bilgiler dersi öğretim programı önyargılar ile ilgili konu içeriği açısından zenginleştirilebilir.

Öğrencilerin önyargının sonuçlarını daha ziyade bireysel düzlemde ve kişilerarası ilişkiler düzeyinde açıkladıkları sonucuna varılmıştır. Oysa önyargılar toplumsal düzeyde nedenleri ve etkileri olan çok daha karmaşık olgular olarak karşımıza çıkmaktadır. Örgün eğitim kurumlarında; sempozyum,

panel, sosyal aktiviteler gibi önyargılar hakkında öğrencilerin farkındalık ve duyarlılığını teşvik edici uygulama ve etkinlikler gerçekleştirilmesi önerilebilir. Bu çalışmalar ile öğrencilerin önyargılar hakkında bilgi, farkındalık ve duyarlılık düzeylerinin artırılması sağlanabilir.

Bu araştırma nitel bir çalışma olarak planlanmıştır. Önyargı ile ilgili araştırmaların daha geniş örneklem grupları ile yapılması, nicel ve karma yöntem araştırmaları ile ilgili literatüre katkı sağlanması önerilebilir.

5. Kaynakça

- Akrami, N., & Ekehammar, B. (2006). Right-wing authoritarianism and social dominance orientation: Their roots in big five personality factors and facets. *Journal of Individual Differences*, 27(3), 117-126.
- Allport, G. W. (2016). *Önyargının doğası*. (N. Nirven, Çev.). Sakarya Üniversitesi Kültür.
- Bakırcıoğlu, R. (2016). *Ansiklopedik eğitim ve psikoloji sözlüğü* (2. baskı). Anı.
- Balcı, A., & Tuncel, G. (2017). Öğretmen adaylarının önyargı ve ayrımcılığa ilişkin deneyimlerinin fenomenolojik analizi. *Kesit Akademi Dergisi*, (11), 95-115.
- Bilgin, N. (1994). *Sosyal bilimlerin kavşağında kimlik sorunu*. Ege.
- Branscombe, N. R., Schmitt, M. T., & Harvey, R. D. (1999). Perceiving pervasive discrimination among African Americans: Implications for group identification and well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77(1), 135-149.
- Budak, S. (2005). *Psikoloji sözlüğü* (3.baskı). Bilim ve Sanat.
- Cevizci, A. (2005). *Paradigma felsefe sözlüğü* (6. baskı). Paradigma.
- Cevizci, A. (2017). *Felsefe sözlüğü* (6. baskı). Say.
- Contrada, R. J., Ashmore, R. D., Gary, M. L., Coups, E., Egeth, J. D., Sewell, A., ... & Chasse, V. (2000). Ethnicity-related sources of stress and their effects on well-being. *Current Directions in Psychological Science*, 9(4), 136-139.
- Coşgun, Ş. (2004). *Kültürlerarası iletişim sürecinde kalıp düşüncelerin ve önyargıların rolü: Antalya'da yaşayan Güneydoğulular ile Antalya yerlileri arasındaki kalıp düşünceler ve önyargılar* (Tez No. 141173) [Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. (M. Bütün ve S. B. Demir, Çev.). (3. Baskı). Siyasal Kitabevi.
- Cüceloğlu, D. (1991). *İnsan ve davranışı*. Remzi Kitabevi.
- Çuhadar Gürkaynak, E. (2012). Toplumsal temas: önyargı ve ayrımcılığı önlemek için bir sosyal değişim aracı olarak kullanılabilir mi?. K. Çayır ve M. Ayan Ceyhan (Der.) *Ayrımcılık çok boyutlu yaklaşımlar* içinde. (ss.255-265). İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Deal, M. (2007). Aversive disablism: Subtle prejudice toward disabled people. *Disability and Society*, 22(1), 93-107.
- Devine, P. G., Forscher, P. S., Austin, A. J., & Cox, W. T. (2012). Long-term reduction in implicit race bias: A prejudice habit-breaking intervention. *Journal of Experimental Social Psychology*, 48(6), 1267-1278. <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2012.06.003>

- Eniç, D. (2021). COVID-19 pandemisinde önyargı ve ayrımcılık. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10(3), 2694-2716.
- Erdoğan, M., & Vatandaş, C. (2020). Bireysel ve toplumsal dışlanma pratiği: Önyargı ve ayrımcılık. *İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 474-485.
- Freedman, J.L., Sears, D. O. & Carlsmith J. M., (1998). *Sosyal psikoloji*, (A. Dönmez, Çev.), (3. baskı). İmge Kitabevi.
- Gencer, Ö. (2009). *Eğitim fakülteleri Alman dili eğitimi anabilim dalı derslerinde yabancı kültürle karşılaşma ve önyargılar: ampirik-nitel bir araştırma* (Tez No. 249178) [Doktora tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Gonsalkorale, K., & Williams, K. D. (2007). The KKK won't let me play: Ostracism even by a despised outgroup hurts. *European Journal of Social Psychology*, 37(6), 1176-1186. <https://doi.org/10.1002/ejsp.392>
- Göregenli, M. (2012). Önyargıyı ve ayrımcılığı azaltmak. K. Çayır & M. Ayan Ceyhan (Eds.) *Ayrımcılık çok boyutlu yaklaşımlar içinde* (ss. 247-254). İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Greenberg, J., Schmader, T., Arndt, J., & Landau, M. (2023). *Sosyal psikoloji gündelik yaşamın bilimi*. (S. Öğülmüş, Z. Çam, M. Ekşisu, Çeviri Edt.). Palme.
- Güçlü, İ. (2019). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri teknik yaklaşım uygulama*. Nobel Akademik.
- Gürses, İ. (2005). Önyargının nedenleri. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14(1), 143-161.
- Hogg, M. A., & Vaughan, G. M. (2014). *Sosyal psikoloji*. (A. Gelmez ve İ. Yıldız, Çev.). Ütopya.
- Jones, M. (2002). *Social psychology of prejudice*. Prentice Hall.
- Jugert, P., Noack, P., & Rutland, A. (2013). Children's cross-ethnic friendships: Why are they less stable than same-ethnic friendships? *European Journal of Developmental Psychology*, 10(6), 649-662. <http://dx.doi.org/10.1080/17405629.2012.734136>
- Kurt, B. (2007). *Dansçı erkeğe yönelik önyargılı bakışın "Sinop köçekleri" örneği üzerinden incelenmesi* (Tez No. 234701) [Doktora tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Küçükşen, K. (2020). Uluslararası öğrencilerin ön yargı algıları ve sosyal ilişki düzeyleri üzerine bir araştırma. *Pearson Journal of Social Sciences & Humanities*, 5(8), 120-132. <http://dx.doi.org/10.46872/pj.152>
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. (2nd ed). Sage.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2018). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 4, 5, 6 ve 7. sınıflar)*. Millî Eğitim Bakanlığı.
- Paker, M. (2012). Psikolojik açıdan önyargı ve ayrımcılık. K. Çayır & M. Ayan Ceyhan (Eds.) *Ayrımcılık çok boyutlu yaklaşımlar içinde* (ss. 41-52). İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Plotnik, R. (2009). *Psikolojiye giriş* (T. Geniş, Çev.). Kaknüs.
- Quillian, L. (2006). New approaches to understanding racial prejudice and discrimination. *Annual Review of Sociology*, 32, 299-328.

- Sağiroğlu, A. Z. (2014). *Etnisite, din ve önyargı: Üniversite öğrencileri örneği* (Tez No. 377778) [Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi.
- Schmitt, M. T., Branscombe, N. R., Postmes, T., & Garcia, A. (2014). The consequences of perceived discrimination for psychological well-being: A meta-analytic review. *Psychological Bulletin*, *140*(4), 921-948.
- Sibley, C. G., & Duckitt, J. (2008). Personality and prejudice: A meta-analysis and theoretical review. *Personality and Social Psychology Review*, *12*(3), 248-279.
- Silvestri, T. J., & Richardson, T. Q. (2001). White racial identity statuses and NEO personality constructs: An exploratory analysis. *Journal of Counseling ve Development*, *79*(1), 68-76.
- Solmaz, T., Yüksel, H., & Önalp, G. (2017). Toplumsal iletişim sürecinde iletişim engelleri (önyargı örneği). *TURAN: Stratejik Araştırmalar Merkezi*, *9*(36), 716-721.
- Suveren, Y. (2022). Bilinçsiz önyargı: tanımı ve önemi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, *14*(3), 414-426. <http://dx.doi.org/10.18863/pgy.1026607>
- Şimşek, N. (2010). *Kadın öğretmenlerin yönetici olmalarını engelleyen önyargı ve diğer faktörlerin incelenmesi* (Tez No. 265543) [Doktora tezi, Yeditepe Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi.
- Tasa, H., & Mamatoğlu, N. (2018). Engelli bireylere yönelik tutum değişimi ve duyarlılık eğitimleri. *Türkiye Klinikleri J Psychol-Special Topics*, *3*(1), 11-21.
- Tayınmak, İ. (2020). Önyargılı Tutumlar ve saldırganlık. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi*, *4*(1), 71-87.
- Toper, M., & Cengiz, A. A. (2019). Kişilik, sosyal baskınlık ve önyargı: Eski hükümlülere yönelik bir inceleme. *Çalışma ve Toplum*, *3*(62), 1757-1786.
- Tufan, İ. (2008). Prejudices against, and social responsibilities towards, the disabled. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, *36*(1), 67-76.
- Türk, F., Kaçmaz, T., Türnüklü, A., & Tercan, M. (2018). Okul psikolojik danışmanlarının penceresinden Türkiye Suriyeli ilkökullerinin gruplararası empati deneyimlerinin incelenmesi. *İlköğretim Online*, *17*(2), 786-811. doi10.17051/ilkonline.2018.41930
- Yaman, E., & Güngör, H. (2014). Damgalama eğilimine ilişkin öğretmen görüşleri. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *18*, 823-851.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (9. Baskı). Seçkin. ,
- Yılmaz, E. (2019). *Ortaokullar için güncel yeni Türkçe sözlük*. Pegem Akademi.
- Zick, A., Wagner, U., Van Dick, R., & Petzel, T. (2001). Acculturation and prejudice in Germany: Majority and minority perspectives. *Journal of Social Issues*, *57*(3), 541-557.